MONITOR
Na R. P. 1773.
Nro: LXXI.
Dnia 4. Września.

O uszczęśliwieniu Polski. Rozdział XIII.

Nie trudno iest dowieść, że nauka Historyi tak powszechney iako y partykularney swoiey Oyczyzny, może bydź dla Państwa z wielkim pożytkiem, bo rzecz sama przez się iest iasna. Mamy dobrych Nauczycielow Filozofii moralney, polityki, y sztuki woienney, abyśmy dobrze rządzili sobą samemi, panowali mądrze nad ludem, y wydoskonalali się w kunszcie woyskowym. Historya

zaś ieſt Nauczycielką Praktyki, pokazuiąc to w ſprawach cudzych, co Teorya Nauczycielow wykłada przez pewne uſtawy, pokazuiąc Nam, co dobrego uczyniło tak wielu wielkich ludzi, tylu Krolow mądrych y biegłych w panowania ſztuce, y co zrobiło złego tak wielu płochych, dumnych, nie roſtropnych y złośliwych ludzi. Y tak każda Hiſtorya ieſt dobra y ſzacowna, kiedy nie ieſt baieczna, y nie ma przydatkow Romanſowych, ponieważ wiadomość, ktorą nam daie o przeſzłym świecie może nam ſłużyć do umiarkowania życia teraźnieyſzego. Z tey przyczyny Hiſtorya ieſt bardzo pożyteczna dla Xiążąt przeznaczonych do Rządu, ażeby Jey ſię z młodości iak naypilniey uczyli pod źwierzchnością dobrego Nauczyciela, zoſtawuiąc innym roztrząſanie ſubtelności Chronologiy y obciążanie pamięci imionami tylu ztoczonych bitew. Ale to ieſt zdanie doſyć powſzechne

że

że nie wszyscy Dzieiopisowie maią podobne sobie przymioty, lub pożyteczni są Państwu y tym, ktorzy Ich czytaią. Daią pierwszeństwo tym Historyom, ktore układali rozsądni Pisarze zażywaiąc wolności bez zastronności lub uniesienia się passyą, ktore wkradaią się do serca nie zażywaiąc sposobow dowodzenia przyprawnego y sofistycznego, ktore ważą na sprawiedliwey szali cudze czynności, szacuiąc wartość y nie wartość, ktore umieią rozeznawać oszukania, błędy, ciosy fortuny, Prawa sprawiedliwe, pozorności, przyczyny mniemane do podchwycenia Sąsiadow y wydania Im woyny y wiele podobnych przypadkow zdarzonych pomiędzy ludźmi. Czytelnik uwiadomiony z tego, używa potym tych wiadomości na swoy y publiczny pożytek. Ale ze wszystkich części Historyi, ta iest nayszacownieysza, ktora ma za cel życia wielkich ludzi y mężow sławnych ktorzy mogą bydź źwierciadłem y

przy-

przykładem dla tych, co maią wstępować w podobne szranki. Droga przez nauki prowadząca do cnoty iest długa, ale droga przez przykłady iest krotka y łatwa. Z tey samey przyczyny życia dobrych Monarchow y wielkich mężow, tak w starożytności iako y wiekach teraźnieyszych, są wyborną szkołą y bez wątpienia naylepszą, gdzie drudzy mogą się nauczyć iak się sprawować należy.

Niech Monarchowie czytaią te życia, postanawiaiąc sobie korzystać z onych, znaydą w tych wizerunkach to, czego im nie dostaie, czerpać tam będą łaskawość, umiarkowanie, odwagę w przeciwnościach, skromność w pomyślnościach y wszystkie inne cnoty, ktore dotkliwsze są bardziey kiedy są wystawione właściwie y żyiące, niżeli rady y nauki nieżywe na papierze. Podobnie się dzieie, kiedy czytamy życia naysławnieyszych Ministrow Państwa, naywiększych Generałow y naywiększych ludzi wszelakiego gatunku.

Na reście pewna rzecz ieſt, że umieiętność, ktora uwielbia y zaszczyca Człowieka tak chwalebnym ſpoſobem, ieſt wielką pomocą do uczynienia go coraz cnotliwſzym, z iego ſzczęścia pomnożeniem, ale też ieſt iako naſienie padaiące na niepłodną ziemię, że ieżeli nie znayduie dobrego przygotowania, czyni ludzi gorſzemi y niebeśpiecznieyſzemi daleko, niżeli gdyby zoſtawali w niewiadomości.

Mowmy co także o Naukach Wyzwolonych, iako ie nazywaią, albo *humaniora*. Ten rodzay wiadomości ieſt iako obſzerne morze, ktore ſię rozciąga na wſzyſtkie umieiętności y ſztuki, zawiera ſłowa znacznieyſze, dzieła znakomite, zwyczaie, Religie y obrządki nabożeńſtw ſtarożytnych, rozmaite kształty rządow, Ich wynalazki, przemyſł y wiele innych rzeczy wiekow oddalonych od nas, z znaiomością y czytaniem Kſiążek dawnych nam pozoſtałych. Przy-

znać się należy że nie masz żadney części wiadomości dawnieyszych, ktoreby się na co niezdały, gdyby też tylko do zrozumienia łatwieyszego y pewnieyszego Pism starodawnych zwyczaiow y obyczaiow w Ich czasie y zadość uczynienia ciekawości uczciwey, mowię uczciwey, bo inaczey wiadomość stałaby się trucizną.

Uważać będę z tym wszystkim, że niektore drobiazgi wiadomości oschłey, ktore mogą podobno pomodz do sławy y do wzrostu nauka, nie są użyteczne dobru Rzeczypospolitey, y to iest łatwo sprawdzić osobliwie w tylu sprzeczkach Grammatyki y ortografii, w tylu trefunkowych wniesieniach o pewnych wyrażeniach y pewnych sensach Książek dawnieyszych, w tak wielu Pismach o przęczkach, koronach, Bostwach, Bałwanach y stołach iakich używano w starożytności. Mogłby kto zarzucić, na co się zdało tracić tyle rozumu, czasu y pracy dla nabycia tak marnych wiadomości, ktore częstokroć potrzeba z gęstych wyciągać cieni zasłaniaiących one, ktore nie pomogą nic do szczęścia Człowiekowi, y z ktorych nabycia nie można nie zyskać dla używania Ich w życiu? Trzeba wyznać, że to są uczciwe rozrywki, gdzie się co zawsze znayduie dla nasycenia ciekawości, ale nakoniec iest to rzecz pewna, że *Erudycya* czyli wiadomość iest mniey lub więcey szacowna według miary pożytku, ktory powszechność zebrać może z wystawionych przez nią rzeczy. Mowiąc o tym co może całe stosować się do powszechnego pożytku, że trzeba nadewszystko obrać y przekładać takie *Erudy-*

szey części, gdzie czyli przez nauki, czyli przez dzieła, starożytność przed oczy nasze wystawia światła, ktore mogą nam bydź Przewodnikami do wydoskonalenia kunsztow, do rządzenia dobrego siebie samych, y przyczynienia dobra Rzeczypospolitey. Mamy prawdziwą pociechę z widzenia przed naszemi oczyma Rządow, sztuk, zwyczaiow y obyczaiow starożytnych Rzymian, Egipcyan, Persow, Rzeczypospolitych Greckich y innych narodow porządnych w starożytności, oraz ich Praw, woyska, handlu, żeglugi, &c. à kto wie? czyli nawet to, co było u nich szkodliwego, nie może służyć na poprawę naszych własnych przywar y błędow. Względem początkow y wiadomości, dzieła starożytnych, ktore nam się zostały, à osobliwie tych, ktorzy byli Filozofami, iako to *Platon*, *Arystoteles*, *Cycero*, *Plutarch*, *Seneka*, *Epiktet* są to, że tak rzekę źrzodła umieiętności: potrzeba do tego przydać naylepsze uwagi teraźnieyszych Pisarzow, ale nadewszystko światła nauki Chrześciańskiey potrzeba na poprawę dawnieyszych Pisarzow Pogańskich, ktorzy nie maiąc tego światła, podaią często chleb iedną ręką, à drugą truciznę.

Uważać na koniec trzeba, że zawsze iest pożyteczno, gdy w Państwie y wielkich miastach znayduie się wielu *Humanistow*, albo uczonych, ktorzy są dobrze ćwiczeni w dawnych Pisarzach Greckich y Łacińskich, nie tylko że przez to staią się dobrzy Krasomowcy y Poetowie, osoby pożyteczne w Kraiu, o ktorych mowić będziemy w Rozdziale następuiącym, ale są ieszcze zdolneysi nad innych, iako nas doświadczenie przekony-

konywa, na pismie podać to wszystko, o czym potrzeba pisać. Z pomiędzy nich możnaby wybierać naylepszych Sekretarzow, Tłumaczow, Pisarzow, &c. do Gabinetow Pańskich, kiedy przy tym posiadaią y inne przymioty potrzebne; à nadewszystko są to naylepsi Dzieiopisowie, kiedy razem maią gruntowny zbior wszelakich umieiętności. A kto nie wie iakiego pożytku y wagi są dobrzy Dzieiopisowie dla Państwa. Wszystkie Narody w Europie maią sobie za zaszczyt, mieć umieiętnych Dzieiopisow swoich, opatruią ich dobrze y nadgradzaią onym. Zyczemy serdecznie aby toż samo u nas było, iak iuż dawno *Fredro*, Woiewoda Podolski, w swoich Łacińskich pismach uczonych zalecał.